

Osrednja tema: BARJANSKI OKARČEK – v Sloveniji kmalu le še mit?

Besedilo in foto: Tatjana Čelik

Bilo je nekoč v Evropi ...

Barjanski okarček (*Coenonympha oedippus*) je ena od 15 najbolj ogroženih vrst dnevnih metuljev v Evropi, kjer ga varujeta *Direktiva o habitatih* in *Bernska konvencija*. Vrsta, razširjena v osrednjem pasu Palearktike od Pirenejev do Japonske, je imela še pred 70 leti številčne populacije v 14 evropskih državah (Francija, Italija, Nemčija, Švica, Avstrija, Liechtenstein, Slovenija, Hrvaška, Madžarska, Bolgarija, Slovaška, Poljska, Belorusija, Ukrajina). V začetku tega stoletja je njihova številčnost upadla že za 80 %, v treh državah je vrsta izumrla, v preostalih pa danes živijo le še maloštevilne in pretežno izolirane populacije. V večini evropskega areala so bivališča barjanskega okarčka nizka in prehodna barja ter mokrotni travniki na s hranili revnih tleh, le na južnem robu razširjenosti (Italija, Slovenija, Hrvaška) živijo populacije tudi na suhih traviščih v različnih fazah zaraščanja. Ključni razlog za izumiranje evropskih populacij v zadnjih desetletjih je uničenje bivališč, ki je predvsem posledica intenzivnega kmetijstva, izsuševanja travišč in izkopavanja šote, v manjši meri tudi urbanizacije in opuščanja nekoč občasne košnje.

... in danes na jugovzhodni strani Alp

Poleg razpršeno razširjenih maloštevilnih populacij barjanskega okarčka v JZ delu Slovenije (Goriška brda, Kras, J rob Banjšic, SZ rob Trnovskega gozda, Koprška brda) sta v Sloveniji prisotni le še dve zelo majhni populaciji, ena v JV delu Ljubljanskega barja in druga, tik pred izumrtjem, v okolici Grosupljega. Pred dobrimi sto leti je barjanski okarček poseljeval tudi pobočja nad reko Savo v Zasavju. Pred približno tridesetimi leti je bil nazadnje opažen v mokrotnih dolinah na desnem bregu Save pri Medvodah. Še pred dobrimi petindvajsetimi leti je živel na celotnem območju Ljubljanskega barja in na treh nahajališčih pri Grosupljem.

Edini živeči populaciji barjanskega okarčka v osrednji Sloveniji živita na mokrotnih traviščih, v JZ Sloveniji pa vrsta poseljuje zaraščajoča suha travišča. Za oba tipa travišč je značilno, da uspevajo na s hranili revnih tleh, so negojena in največ

Mokrotna travišča so življenjski prostor zadnjih dveh majhnih populacij barjanskega okarčka v osrednji Sloveniji.

Bivališča barjanskega okarčka v jugozahodni Sloveniji so suha travišča v različnih fazah zaraščanja.

enkrat, pozno v letu pokošena ali pa lahko več let zapored ostajajo nepokošena, saj bodisi nizka vsebnost hranil v tleh bodisi velika namočenost tal upočasnjuje zaraščanje travnika z grmovjem. Na takšnih traviščih je povprečna višina travniške vegetacije pribl. 30–50 cm, v njej prevladujejo nizki šaši in trave, saj jim ostala, pisano cvetoča zelišča tukaj niso dovolj konkurenčna. Trave in šaši imajo ozke in pokončno rastoče liste, ki ne senčijo bližnjih rastlin in tako omogočajo, da so

primerno osončene tudi plasti vegetacije pri tleh, kar je izjemno pomembno za vse tri razvojne stadije pred metuljem (jajčeca, gosonca, buba). Metulji barjanskega okarčka se pojavljajo v juniju in juliju, so slabi letalci in zato le redkokdaj zapustijo travnik, na katerem so se izlegli iz bube. Hranijo se na cvetovih zelišč, npr. srčne moči (*Potentilla erecta*), travniške izjevke (*Succisa pratensis*), žgoče zlatice (*Ranunculus flammula*), navadne lakote (*Galium mollugo*), španske detelje

Mlada gosenica (dolžina 8–10 mm) jeseni, pred prezimovanjem, spremeni barvo iz značilne zelene v rjavorumeni in se tako dobro zakamuflira v posušeni vegetaciji.

Odrasla gosenica je dolga približno 2,5 cm in ponovno zeleno obarvana.

Jajčece na suhem listu, vendar v neposredni bližini svežih hranilnih rastlin gosenice.

(*Dorycnium* spp.), vrbovolistnega prmožka (*Bupthalmum salicifolium*), in grmov, npr. kaline (*Ligustrum vulgare*), šipka (*Rosa* sp.) in robide (*Rubus* sp.). Posamezni nizki grmi ali drevesa, ki rastejo raztreseno po površini travišča ali na njegovem obrobju, so zavetje metuljem ob močnem vetru ali ob visokih zračnih temperaturah v poletju. Po parjenju samica odloži jajčeca posamič na liste in stebela hranilnih rastlin gosenic ali na druge rastline v njihovi neposredni bližini. Iz jajčec se po približno dveh tednih izležejo gosenice, ki so velike le 2–3 mm in so zato malo oz. prostorsko zelo omejeno mobilne – na razdalji le nekaj centimetrov od rastline, na kateri so se izlegle. Hranijo se predvsem z listi različnih vrst nizkorastočih šašev, na mokrotnih travnikih so to predvsem proseni šaš (*Carex panicea*), srhki šaš (*C. davalliana*) in hostov šaš (*C. hostiana*), na suhih traviščih pa nizki šaš (*C. humilis*); med travami sta najpomembnejši hranilni rastlini gosenic modra stožka (*Molinia caerulea*) na mokrotnih in brazdnatolistna bilnica (*Festuca rupicola*) na suhih traviščih. Gosenice se hranijo preko dneva pretežno v zgornji plasti travniške vegetacije, ki je dovolj osončena, da nudi potrebno toploto tem, od temperature zraka odvisnim organizmom. Tako omejeno mobilne mlade gosenice zato potrebujejo dovolj hrane v svoji neposredni bližini vse do konca oktobra. V toplih, sončnih dnevih novembra gosenice občasno še prilezejo v zgornjo plast vegetacije, kjer se sončijo. Nato obmirujejo v pritalnem sloju vegetacije do prvih toplih dni v marcu, ko se začno ponovno hraniti. Zeleni, sveži ali prezimeli listi šašev so najpomembnejša hrana dehidriranih in sestradanih gosenic po prezimitvi, saj mladi listi trav poženejo do primerne velikosti šele pribl. dva tedna kasneje, kot se gosenice prebudijo iz prezimovanja. Gosenice se hranijo do konca maja, ko odrastejo in dosežejo dolžino dobrih dveh centimetrov, nato se zabubijo na steblih ali listih v srednji plasti prevladujoče traviščne vegetacije. Po 10–14 dneh se iz bub pričnejo izlegati metulji.

Tudi v Sloveniji je glavni razlog za izumiranje in zmanjšanje velikosti še obstoječih populacij barjanskega okarčka intenziviranje kmetijstva v zadnjih desetletjih. Aktivnosti, ki najbolj negativno vplivajo na preživetje barjanskega okarčka, so košnja večkrat v letu na celotni površini travnika, baliranje pokošene trave v plastično folijo, gnojenje travnikov, preoravanje travnikov v njive, odkopavanje in nasipavanje materiala na travnike, intenzivna paša, požiganje travišč, uporaba fitofarmaceutskih sredstev, v bivališčih

vrste v osrednji Sloveniji tudi širjenje in poglobljanje hidromelioracijskih jarkov. Travišča na revnih tleh, ki so bivališča vrste, se je v preteklosti kosilo le enkrat v letu pozno poleti, časovno in fizično zahtevna ročna košnja s počasnim sušenjem in spravi lom sena pa mnogokrat niti ni omogočila, da bi se v istem letu pokosili vsi tovrstni travniki. Če se vsako leto kosi le enkrat, vendar v celoti pokosi vse travnike, na katerih živi barjanski okarček, to zanj pomeni smrtno grožnjo. Prvi razvojni stadiji so namreč nemobilni (jajčeca) ali le malo mobilni (mlade gosonice) – in ravno ti so na travniku prisotni v času košnje (poleti). Pred traktorsko kosilnico se torej ne morejo umakniti, s hitrim spravi lom pokošene biomase pa se jih enostavno odstrani s travnika.

Zaraščanje suhih travišč v gozd in njihovo spreminjanje v gnojene in večkrat letno košene travnike ali v njive, vinograde, oljčnike in druge urbane površine sta poglavitna razloga za izginjanje bivališč vrste v JZ Sloveniji.

Naravovarstvena zakonodaja zgolj na papirju? Ali kam so šle vse rožice in metuljčki?

V *Rdečem seznamu metuljev Slovenije* ima barjanski okarček status prizadete vrste (EN – angl. *endangered*). Od 1. maja 2004 so v Sloveniji vrsta in njeni življenjski prostori zakonsko zavarovani z *Uredbo*

Samica ima na spodnji strani zadnjih kril izrazito srebrno-belo liso ob notranjem robu linije očesc.

o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah. Vsa območja razširjenosti vrste v Sloveniji, z izjemo J roba Banjšic in SZ roba Trnovskega gozda, so kot posebna ohranitvena območja (SAC) vključena v omrežje Natura 2000: štiri območja v osrednji (iz dveh je vrsta že izginila) in šest območij v JZ Sloveniji (iz enega je vrsta domnevno že izginila). Pa vendar, že vsaj dobrih 10 let veljavnim zakonom navkljub, je v zadnjem poročilu Republike Slovenije po 17. členu *Direktive o habitatih* vrsta v Sloveniji

v slabem stanju, ki se še slabša. Le zakaj? Zakoni na papirju nobeni ogroženi vrsti ali njenemu življenjskemu okolju, ki ju sicer pravno varujejo, ne koristijo, če se ne izvajajo ter s ciljem ohranjanja vrste in njenih bivališč tudi vsebinsko nadgrajujejo. Prve korake v tej smeri, in sicer za začetek reševanja kritično ogrožene populacije barjanskega okarčka na Ljubljanskem barju, je naša država naredila šele v lanskoletnem evropskem projektu LJUBA (Ljudje za barje – ohranjanje

Samec je manjši od samice, temnejše rjave barve in ima manjše število očesc na spodnji strani sprednjih kril.

Rožnata cerka na zadnjem telesnem členu sta pri odrasli gosenici barjanskega okarčka precej daljša kot pri ostalih vrstah okarčkov, ki živijo v Evropi.

biotske pestrosti na Ljubljanskem barju). V letu 2015 je Javni zavod Krajinski park Ljubljansko barje kot partner v projektu LJUBA in kot upravljaavec zavarovanega območja z 11 lastniki, ki imajo v območju razširjenosti barjanskega okarčka primerne travnike, sklenil dvoletne pogodbe o izvedbi naravovarstvenega ukrepa. To pomeni, da pogodbeni lastniki na skupno 16 ha travnikov gospodarijo tako, kot je predpisano v pogodbi, s čimer omogočajo preživetje vseh razvojnih stadijev te vrste, ali pa vzdržujejo oz. vzpostavljajo primeren travnik za ponovno naselitev vrste. V letu 2016 sta Zavod RS za varstvo narave in Biološki inštitut ZRC SAZU poslala dva dopisa na Ministrstvo RS za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, v katerih sta pristojne pozvala, naj spremenijo nacionalno kmetijsko zakonodajo, tako da bo v območjih dejanskega in potencialnega pojavljanja barjanskega okarčka v Sloveniji dopuščala, da se košnja ne izvede vsako leto, kot je sicer obveza, in da se zahteve kmetijsko-okoljske operacije Steljniki, ki so zapisane v okviru Programa za razvoj podeželja RS 2014–2020, vsebinsko spremenijo v skladu s predlogom: obvezna mozaična košnja –

Buba je pritrjena na steblo ali list zelnote rastline, lahko tudi polgrma ali grma, navadno 10–20 cm nad tlemi.

vsako leto se lahko pokosi največ 50 % površine travnika, obvezno spravilo pokošene trave, ko se trava posuši na travniku, prepoved gnojenja, paše, dosejevanja travnika s komercialnimi in drugimi neustreznimi travnimi mešanici, nasipavanja materiala na travnike ter poglobljanja in čiščenja hidromelioracijskih jarkov ob travniku. Pristojno ministrstvo je večino zahtev (z izjemo zadnje) iz predloga upoštevalo, v začetku decembra 2016 je predlagane spremembe potrdila tudi Evropska komisija in od 22. decembra 2016 so vključene v nacionalno zakonodajo, t.j. *Uredbo o spremembah in dopolnitvah Uredbe o ukrepih kmetijsko-okoljska-podnebna plačila, ekološko kmetovanje in plačila območjem z naravnimi ali drugimi posebnimi omejitvami iz Programa razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2014–2020.*

Menim, da v tej mali deželi na jugovzhodni strani Alp, edini v Evropi, ki v svojem imenu (ponosno?) nosi pomensko zelo lepo besedo „LOVE“, volje za naravovarstvena prizadevanja ne manjka. Včasih mogoče primanjkuje znanja, zagotovo pa žal velikokrat ni „pravega interesa in moči“ nacionalnih institucij, odgovornih za ohranjanje narave, urejanje prostora in kmetijsko politiko. In v teh primerih čas ni naš zaveznik, zato se lahko zgodi, da bo za marsikatero predlagano ali že izvajano rešitev prepozno. Upam, da bo čez 10 let odgovor na moje naslovno vprašanje odločen „NE“. ☘